

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ІННОВАТИКИ, ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ТА ІНФРАСТРУКТУРИ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Навчально-наукового інституту
інноватики, природокористування та
інфраструктури

Василь БРИЦ
"31" 2023 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. проєктора
науково-педагогічної роботи
Віктор ОСТРОВЕРХОВ

2023 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Навчально-наукового інституту
новітніх освітніх технологій

Святослав ПИТЕЛЬ
"31" 2023 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА

з дисципліни «Людський розвиток»

ступінь вищої освіти – бакалавр

галузь знань –10 «Природничі науки»

спеціальність–101 «Екологія»

освітньо-професійна програма – «Екологічна безпека та охорона навколишнього середовища»

кафедра екології та охорони здоров'я

Форма навчання	Курс	Семестр	Лекції (год.)	Практ. (семін.)	ІРС (год.)	Тренінг, КПЗ	Самост. робота студ. (год.)	Разом (год.)	Залік. (сем.)
Денна	IV	VIII	24	24	3	6	93	150	VIII
Заочна	IV	VIII	8	4	-	-	138	150	VIII

Handwritten signature

Тернопіль – ЗУНУ
2023

Робочу програму склав: канд. біол. наук, доцент **Оксана ЯРЕМА,**
к.е.н., ст. викл. **Леонід БИЦЮРА**

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри екології та охорони здоров'я, протокол № 1
від 28.08.2023 р.

В.о. завідувача кафедри **к.е.н., ст. викл. Леонід БИЦЮРА**

Розглянуто та схвалено групою забезпечення спеціальності «Екологія», протокол №1 від 30.08.2023 р.

Голова групи
забезпечення спеціальності **к.е.н., ст. викл. Леонід БИЦЮРА**

Гарант ОПП **к.е.н., ст. викл. Леонід БИЦЮРА**

**СТРУКТУРА РОБОЧОЇ ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ЛЮДСЬКИЙ РОЗВИТОК»**

1. Опис дисципліни «Людський розвиток»

Дисципліна «Людський розвиток»	Галузь знань, спеціальність, СВО	Характеристика навчальної дисципліни
Кількість кредитів – 5	Галузь знань: 10 «Природничі науки»	Статус дисципліни вибіркова Мова навчання українська
Кількість залікових модулів – 3	Спеціальність 101 «Екологія»	Рік підготовки: <i>Денна – IV</i> <i>Заочна – IV</i> Семестр: <i>Денна –</i> <i>VIII</i> <i>Заочна – VIII</i>
Кількість змістових модулів – 2	Ступінь вищої освіти– бакалавр	Лекції: <i>Денна – 24 год.</i> <i>Заочна – 8 год.</i> Практичні заняття: <i>Денна – 24 год</i> <i>Заочна– 4 год.</i>
Загальна кількість годин – 150		Самостійна робота: <i>Денна – 93 год</i> <i>Заочна– 138 год.</i> Індивідуальна робота : <i>Індивідуальна робота – 3 год.</i> <i>Тренінг, КПІЗ – 6 год.</i>
Тижневих годин – 10, з них аудиторних – 4		Вид підсумкового контролю – залік

2. Мета і завдання дисципліни «Людський розвиток».

2.1. Мета вивчення дисципліни.

Метою викладання навчальної дисципліни «Людський розвиток» є формування соціально-економічної культури у студентів на основі засвоєння системи прогресивних знань з людського розвитку та концепції сталого розвитку суспільства.

2.2. Завдання вивчення дисципліни.

Завдання курсу «Людський розвиток» полягають у вивченні фундаментальних засад людського розвитку, його чинників та методики його розрахунків, отриманні навиків щодо ідентифікації основних соціально-економічних проблем та ризиків людського розвитку в Світі та Україні.

У результаті вивчення дисципліни студент повинен знати:

- систему теоретичних і практичних знань про категорії, поняття, механізми забезпечення людського розвитку в світі і в Україні;
- загальні ґрунтовні навички наукового аналізу процесів людського розвитку на державному та регіональному рівнях, зокрема, розрахунку, аналізу й моніторингу показників людського розвитку;
- процеси, явища й тенденції у сфері людського розвитку нашої країни: здоров'я, тривалість життя населення, освіту, культуру, інтелектуальний потенціал, рівень життя, нерівність, проблеми гендерної диференціації та ін.;

Програма навчальної дисципліни «Людський розвиток»

Змістовий модуль 1. Теоретичні основи людського розвитку

Тема 1. «Людський розвиток» як сфера наукових досліджень і навчальна дисципліна. Фундаментальні засади людського розвитку.

Завдання, предмет і методи дисципліни «Людський розвиток». Структура курсу і його взаємозв'язки з іншими дисциплінами та науками. Людський розвиток як сфера наукових досліджень і соціального управління. Людський розвиток як стратегічна мета і критерій економічного зростання. Людський розвиток за різних систем формування доходів. Сучасні концепції гуманітарного розвитку. Концепція людського розвитку ПРООН.

Тема 2. Людський капітал як економічна основа людського розвитку

Теорія людського капіталу. Інвестиції в людський капітал: оцінки зисків, ризиків та витрат при інвестиціях в розвиток людини. Економічна оцінка ефективності інвестування в людський капітал. Значення теорії людського капіталу для реалізації ідей людського розвитку.

Тема 3. Здоров'я, освітній та інтелектуальний потенціал як чинники людського розвитку.

Здоров'я і тривалість як підґрунтя і результат людського розвитку. Методичні підходи до вимірювання рівня здоров'я. Проблеми сучасного способу життя та соціально-економічні детермінанти погіршення стану здоров'я населення. Місце системи охорони здоров'я у формуванні рівня здоров'я населення. Здоров'я населення України і напрямки поліпшення його рівня. Освітній рівень населення як передумова й результат людського розвитку. Освіта як основа людського капіталу і економічного зростання. Освіта України у світових вимірах. Інтелектуальний потенціал суспільства.

Тема 4. Економічне зростання, зайнятість і рівень життя в контексті людського розвитку.

Економічне зростання як основа розвитку людського потенціалу. Зайнятість і розвиток людини. Концепція гідної праці. Активна політика зайнятості як пріоритет економічної і соціальної політики держави. Добробут в людському розвитку. Рівень і якість життя населення та основні підходи до їх оцінок. Головні соціальні стандарти. Рівень життя населення України. Економічна і соціальна нерівність як ризик-фактори людського розвитку. Бідність населення. Державна політика подолання бідності в Україні. Фактор гендерної нерівності у людському розвитку. Нерівність соціальних можливостей, гендерні особливості в управлінні персоналом на підприємствах. Соціальна політика рівних можливостей. Культурна свобода як складова людського розвитку.

Змістовий модуль 2. Індекс людського розвитку

Тема 5. Індекс людського розвитку та його розрахунок

Вибір і кількісне представлення основних вимірів людського розвитку. Методика розрахунку Індексу людського розвитку та його складових.

Тема 6. Людський розвиток країн Світу

Динаміка індексу розвитку людського потенціалу в країнах Світу. Бальні оцінки складових індексу розвитку людського потенціалу в країнах світу. Показники добробуту, бідності, гендерної нерівності. Новітні показники в оцінках людського розвитку країн Світу. Класифікація країн Світу за рівнем людського розвитку.

Тема 7. Індекс людського розвитку регіонів України

Необхідність вдосконалення методики обрахування ІЛР ПРООН при застосуванні всередині країни. Національна методика побудови індексу людського розвитку. Соціальні ризики людського розвитку в Україні. Показники регіонального людського розвитку як інструмент оцінки ефективності соціально-економічної політики.

Тема 8. Сталий людський розвиток як мета соціально-економічної політики

Інтеграція гуманітарних та екологічних параметрів в нову комплексну стратегію розвитку. Екологічні проблеми України. Концепція сталого розвитку економіки. Передумови переходу України до моделі сталого розвитку. Соціальний капітал в контексті сталого людського розвитку.

**3. Структура залікового кредиту дисципліни
«Людський розвиток»
денна форма навчання**

	Кількість годин					
	Лекції	Прак- тичні заняття	Індиві- дуальна робота	Тренінг, КПЗ	Самостійн а робота	Контро льні заходи
Змістовий модуль 1. Теоретичні основи людського розвитку						
Тема 1. «Людський розвиток» як сфера наукових досліджень і навчальна дисципліна. Фундаментальні засади людського розвитку.	2	2		3	12	Поточне опитування
Тема 2. Людський капітал як економічна основа людського розвитку	2	2	1		11	
Тема 3. Здоров'я, освітній та інтелектуальний потенціал як чинники людського розвитку.	2	4			12	
Тема 4. Економічне зростання, зайнятість і рівень життя в контексті людського розвитку.	2	2			11	
Змістовий модуль 2. Індекс людського розвитку						
Тема 5. Індекс людського розвитку та його розрахунок	4	2		3	12	Поточне опитування
Тема 6. Людський розвиток країн Світу	4	4	1		12	
Тема 7. Індекс людського розвитку регіонів України	4	4			11	
Тема 8. Сталий людський розвиток як мета соціально-економічної політики	4	4	1		12	
Разом	24	24	3	6	93	

Структура залікового кредиту дисципліни
«Людський розвиток»
заочна форма навчання

	Кількість годин			
	Лекції	Прак- тичні заняття	Самості йна робота	Контрольні заходи
Змістовий модуль 1. Теоретичні основи людського розвитку				
Тема 1. «Людський розвиток» як сфера наукових досліджень і навчальна дисципліна. Фундаментальні засади людського розвитку.			16	Погочне опитування
Тема 2. Людський капітал як економічна основа людського розвитку			17	
Тема 3. Здоров'я, освітній та інтелектуальний потенціал як чинники людського розвитку.	2		18	
Тема 4. Економічне зростання, зайнятість і рівень життя в контексті людського розвитку.	2		18	
Змістовий модуль 2. Індекс людського розвитку				
Тема 5. Індекс людського розвитку та його розрахунок			18	Погочне опитування
Тема 6. Людський розвиток країн Світу	2	2	16	
Тема 7. Індекс людського розвитку регіонів України	2	2	17	
Тема 8. Сталий людський розвиток як мета соціально-економічної політики			18	
Разом	8	4	138	

4. Тематика практичних занять

Змістовий модуль 1. Теоретичні основи людського розвитку

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 1.

Тема: «Людський розвиток» як сфера наукових досліджень і навчальна дисципліна. Фундаментальні засади людського розвитку.

Мета: ознайомитися з концепцією людського розвитку і її фундаментальними складовими.

Питання для обговорення:

1. Завдання, предмет і методи дисципліни «Людський розвиток».
2. Структура курсу «Людський розвиток».
3. Взаємозв'язки курсу «Людський розвиток» з іншими дисциплінами та науками.
4. Людський розвиток як сфера наукових досліджень і соціального управління.
5. Економічне зростання та людський розвиток в економічній теорії.
6. Людський розвиток як стратегічна мета і критерій економічного зростання.
7. Людський розвиток за різних систем формування доходів.
8. Сучасні концепції гуманітарного розвитку.
9. Концепція людського розвитку ПРООН.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 2.

Тема: Людський капітал як економічна основа людського розвитку

Мета: ознайомитися з концепцією людського капіталу.

Питання для обговорення:

1. Теорія людського капіталу.
2. Інвестиції в людський капітал.
3. Оцінки зисків, ризиків та витрат при інвестиціях в розвиток людини.
4. Економічна оцінка ефективності інвестування в людський капітал.
5. Значення теорії людського капіталу для реалізації ідей людського розвитку.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 3-4.

Тема: Здоров'я, освітній та інтелектуальний потенціал як чинники людського розвитку.

Мета: зрозуміти роль здоров'я, освітнього та інтелектуального потенціалів розвитку людини.

Питання для обговорення:

1. Здоров'я і тривалість як підґрунтя і результат людського розвитку.
2. Методичні підходи до вимірювання рівня здоров'я.
3. Проблеми сучасного способу життя та соціально-економічні детермінанти погіршення стану здоров'я населення.
4. Місце системи охорони здоров'я у формуванні рівня здоров'я населення.
5. Здоров'я населення України і напрямки поліпшення його рівня.
6. Освітній рівень населення як передумова й результат людського розвитку.
7. Освіта як основа людського капіталу і економічного зростання.
8. Освіта України у світових вимірах.
9. Інтелектуальний потенціал суспільства.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 5.

Тема: Економічне зростання, зайнятість і рівень життя в контексті людського розвитку.

Мета: зрозуміти роль факторів економічного зростання, зайнятості, рівня життя в контексті розвитку людини.

Питання для обговорення:

1. Економічне зростання як основа розвитку людського потенціалу.

2. Зайнятість і розвиток людини.
3. Концепція гідної праці.
4. Активна політика зайнятості як пріоритет економічної і соціальної політики держави.
5. Добробут в людському розвитку.
6. Рівень і якість життя населення та основні підходи до їх оцінок.
7. Головні соціальні стандарти.
8. Рівень життя населення України.
9. Економічна і соціальна нерівність як ризик-фактори людського розвитку.
10. Бідність населення.
11. Державна політика подолання бідності в Україні.
12. Поняття «гендеру» та фактор гендерної нерівності у людському розвитку.
13. Нерівність соціальних можливостей, гендерні особливості в управлінні персоналом на підприємствах.
14. Соціальна політика рівних можливостей.
15. Культурна свобода як складова людського розвитку.

Змістовий модуль 2. Індекс людського розвитку

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 6.

Тема: Індекс людського розвитку та його розрахунок

Мета: вивчити методичні підходи до розрахунку індексу людського розвитку.

Питання для обговорення:

1. Поняття про індекс людського розвитку.
2. Вибір і кількісне представлення основних вимірів людського розвитку.
3. Методика розрахунку Індексу людського розвитку та його складових.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 7-8.

Тема: Людський розвиток країн Світу

Мета: ознайомитися з регіональними відмінностями індексу людського розвитку за країнами Світу.

Питання для обговорення:

1. Динаміка індексу розвитку людського потенціалу в країнах Світу.
2. Бальні оцінки складових індексу розвитку людського потенціалу в країнах світу.
3. Показники добробуту, бідності, гендерної нерівності.
4. Новітні показники в оцінках людського розвитку країн Світу.
5. Класифікація країн Світу за рівнем людського розвитку.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 9-10.

Тема: Індекс людського розвитку регіонів України

Мета: ознайомитися з регіональними відмінностями індексу людського розвитку за регіонами України.

Питання для обговорення:

1. Необхідність вдосконалення методики обрахування ІЛР ПРООН при застосуванні всередині країни.
2. Національна методика побудови індексу людського розвитку.
3. Соціальні ризики людського розвитку в Україні.
4. Показники регіонального людського розвитку як інструмент оцінки ефективності соціально-економічної політики.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 11-12.

Тема: Сталий людський розвиток як мета соціально-економічної політики

Мета: зрозуміти необхідність сталого людського розвитку у соціально-економічній політиці держави.

Питання для обговорення:

1. Інтеграція гуманітарних та екологічних параметрів в нову комплексну стратегію розвитку.
2. Екологічні проблеми України.
3. Концепція сталого розвитку економіки.
4. Передумови переходу України до моделі сталого розвитку.

6. Комплексне практичне індивідуальне завдання.

Індивідуальне науково-дослідне завдання з дисципліни «Людський розвиток» виконується самостійно кожним студентом, метою виконання котрого є оволодіння навичками застосовувати теоретичні знання при вирішенні конкретних питань управління зайнятстю. Індивідуальні завдання проблемного характеру обираються самостійно за погодженням керівника курсу або видається керівником курсу індивідуально. Кожен з пунктів КПЗ оцінюється за 100-бальною шкалою, на основі чого виставляється підсумкова оцінка як середня арифметична за кожною з проміжних оцінок. Виконання КПЗ є обов'язковою складовою модулів залікового кредиту з «Людського розвитку».

Варіанти КПЗ

1. Підвищення добробуту населення через впровадження високих соціальних стандартів життя.
2. Розвиток інтелектуального потенціалу нації.
3. Створення сприятливих умов щодо розвитку інтелектуального капіталу.
4. Формування соціальної та громадянської активності людини.
5. Дотримання гарантій безпеки людини і суспільства;
6. Розроблення та впровадження нормативно-правових актів щодо переходу на принципи сталого гуманітарного розвитку.
7. Опрацювання і реалізацію пріоритетних державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, екологічних програм, що визначають гуманітарні пріоритети.
8. Розміщення продуктивних сил у контексті ефективного розв'язання проблем гуманітарного розвитку.
9. Активізація соціальної політики і забезпечення соціальних гарантій населенню.
10. Визначення основних напрямів і параметрів розвитку економіки з урахуванням вимог всебічного гармонійного розвитку людини.
11. Розвиток державної системи моніторингу розвитку людини в Україні.
12. Запровадження моніторингу гуманітарного розвитку.
13. Проведення адміністративно-територіальної реформи з метою створення умов для наближення місць надання основних соціальних послуг до громадян.
14. Державне управління гуманітарним розвитком.
15. Механізм моніторингу, оцінки та удосконалення дій з реалізації концепції гуманітарного розвитку.
16. Розвиток людини в Україні і Світі: погляд у майбутнє.

. 7. Самостійна робота

№ п/п	Тематика
1.	Людський розвиток за різних систем формування доходів.
2.	Сучасні концепції гуманітарного розвитку.
3.	Концепція людського розвитку ПРООН.
4.	Значення теорії людського капіталу для реалізації ідей людського розвитку.
5.	Освіта як основа людського капіталу і економічного зростання.
6.	Освіта України у світових вимірах.
7.	Інтелектуальний потенціал суспільства.

8.	Бідність населення.
9.	Державна політика подолання бідності в Україні.
10.	Поняття «гендеру» та фактор гендерної нерівності у людському розвитку.
11.	Нерівність
12.	Соціальна політика рівних можливостей.
13.	Культурна свобода як складова людського розвитку.
14.	Методика розрахунку Індексу людського розвитку та його складових.
15.	Класифікація країн Світу за рівнем людського розвитку.
16.	Показники регіонального людського розвитку як інструмент оцінки ефективності соціально-економічної політики.
17.	Екологічні проблеми України.
18.	Концепція сталого розвитку економіки.
19.	Передумови переходу України до моделі сталого розвитку.

8. Тренінг з дисципліни.

Тематика: Оцінка динаміки регіональних відмінностей індексу людського розвитку краї Світу за період 2000-2023 років.

1. Провести аналіз динаміки індексу людського розвитку країн Світу.
2. Провести аналіз динаміки окремих складових індексу людського розвитку країн Світу.
3. Показати динаміку України серед країн Світу за індексом людського розвитку.

9. Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

У процесі навчання дисципліни «Людський розвиток» використовуються наступні засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання:

- стандартизовані тести;
- поточне опитування;
- модульне тестування та опитування;
- презентації результатів виконаних завдань та досліджень;
- оцінювання результатів КППЗ;
- студентські презентації та виступи на наукових заходах;
- інші види індивідуальних та групових завдань;
- залік.

10. Критерії, форми поточного та підсумкового контролю

Підсумковий бал (за 100-бальною шкалою) з дисципліни «Людський розвиток» визначається як середньозважена величина, в залежності від питомої ваги кожної складової залікового кредиту:

Заліковий модуль 1	Заліковий модуль 2	Заліковий модуль 3 (КППЗ, тренінг)
30%	40%	30%
1. Опитування (тестування) на заняттях: 4 теми по 5 балів – мах 20 балів. 2. Письмова робота – мах 80 балів.	1. Усне опитування (тестування) на заняттях: 4 теми по 5 балів – мах 20 балів. 2. Письмова робота – мах 80 балів.	1. Підготовка КППЗ – мах 40 балів. 2. Захист КППЗ – мах 40 балів. 3. Участь у тренінгах – мах 20 балів.

Шкала оцінювання:

За шкалою університету	За національною шкалою	За шкалою ECTS
90–100	відмінно	A (відмінно)
85–89	добре	B (дуже добро)
75–84		C (добре)
65–74	задовільно	D (задовільно)
60–64		E (достатньо)
35–59	незадовільно	FX(незадовільно з можливістю повторного складання)
1–34		F (незадовільно з обов'язковим повторним курсом)

11. Інструменти, обладнання та програмне забезпечення, використання яких передбачає навчальна дисципліна

№	Найменування	Номер теми
1	Електронний варіант лекцій	1–8
2	Тестові завдання (електронний варіант)	1–8
3	Контрольні роботи (у т. ч. електронний варіант)	1–8

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

1. Human Development Report 2017. Published for the United Nations Development Programme (UNDP). <http://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/hdr/2016-human-development-report.html>
2. Антикорупційний урок: Короткий навчальний посібник. – Київ, 2016. 24 с. / www.ua.undp.org.
3. Доповідь про стан людського розвитку за 2019 рік За межами доходів, за межами середніх показників, за межами проблем сьогодення: нерівність у стані людського розвитку в XXI сторіччі. <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/UKR-HDR2019-overview-ukrainian.pdf>
4. Зайченко О. І., Кузнецова В. І. Управління людськими ресурсами: навч. пос. /за наук. ред. О. І. Зайченко. – Івано Франківськ, «ЛілеяНВ», – 2015. – 232 с.
5. Індекс розвитку: жити стало гірше та невизначеніше. <https://zib.com.ua/ua/152884.html>
6. Людський розвиток в Україні. Модернізація соціальної політики: регіональний аспект (колективна монографія) / за ред. Е.М. Лібанової ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. – К., 2015. – 356 с.
7. Молодіжні центри в Україні: підручник (електор.): Ел. версія: www.youth-worker.org.ua.
8. Петрова І. Л. Стратегічне управління людськими ресурсами : навч. посіб. / І. Л. Петрова. - К. : КНЕУ, 2013. — 466 с.
9. Про організаційний розвиток простою мовою: Посібник для практиків. – Київ, 2017. – 84 с.
10. Сталий людський розвиток: забезпечення справедливості: Національна доповідь / кер. авт. колективу Е. М. Лібанова / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи. – Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2012. – 412 с.
11. Степаненко В.П. Громадянське суспільство: дискурси і практики / В. Степаненко. — К.: Ін-т соціології НАН України, 2015. — 420 с.
12. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Випуск 3 (17) / Головні редактори д.екон.н. В.М.Ворона, д.соціол.н. М.О.Шульга. – Київ: Інститут соціології НАН України, 2016. – 550 с.

Інформаційні ресурси

1. Міжнародна наукова рада (ISC) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://council.science/uk/about-us/>
2. Законодавство України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.kiev.ua/>
3. Державний комітет статистики України / [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Національна бібліотека ім. В.І. Вернадського / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/>